

CHROŃMY MŁODOŚĆ W SIECI MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

DO WYKORZYSTANIA PODCZAS WARSZTATÓW EDUKACYJNYCH DLA KADRY PEDAGOGICZNEJ

CHROŃMY MŁODOŚĆ W SIECI

PROGRAM NA RZECZ BEZPIECZNEGO KORZYSTANIA Z INTERNETU PRZEZ MŁODZIEŻ

STOWARZYSZENIE RUCH POMOCY PSYCHOLOGICZNEJ „INTEGRACJA”

UL. POLNA 18

37-464 STALOWA WOLA

WWW.STOWARZYSZENIEINTEGRACJA.EU

WWW.CHRONMYMLODOSC.PL

Copyright © Stowarzyszenie „INTEGRACJA”

Opracowanie – Barbara Szmyd

Materiały zostały przygotowane w ramach projektu „CHROŃMY MŁODOŚĆ W SIECI – program na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu przez młodzież” współfinansowanego ze środków Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji

Spis treści

1. Charakterystyka cyberprzestrzeni	4
2. Zagrożenia związane z Internetem	5
3. Narkotyki – infoholizm XXI wieku	7
4. Cyberprzemoc – cyberbullying	10
5. Aspekty psychologiczne doświadczania cyberprzemocy	12
6. Przeciwdziałanie cyberprzemocy	13
7. System reagowania w szkole na ujawnienie cyberprzemocy	14
8. Zasady bezpiecznego korzystania z Internetu przez dzieci	14
9. Kilka słów o młodziży	16
10. Bibliografia	19

CHARAKTERYSTYKA CYBERPRZESTRZENI

W dawniejszych czasach ludzie częściej się spotykali, bawili się razem, spędzali wspólnie wieczory, niepotrzebne im były żadne urządzenia, czasem tylko przedmioty codziennego użytku. Tak naprawdę wystarczyło, że mają siebie nawzajem, przez to dzieci uczyły się od najmłodszych lat interakcji z ludźmi i współdziałania w grupie.

Komputer i Internet stały się sprzętem masowym służącym edukacji, pracy zawodowej, komunikowania się, kultury, sztuki i rozrywki. Kluczową technologią tych zmian jest właśnie Internet, który stał się medium otwierającym drzwi do świata, w którym każdy może mieć dostęp do prawie każdej informacji, może porozumiewać się z inną osobą, ma wolność publikacji swoich poglądów oraz zapoznawania się z poglądami innych. Internet wchłania elementy dotychczas znanego nam świata, z powodzeniem zastępując tradycyjne gadzety telefon, tradycyjną pocztę, ale także i codzienną gazetę, książkę, telewizję, radio, dodając jednocześnie tym mediom interaktywności i możliwość komunikacji zwrotnej. Nasze dzieci są niezwykle kompetentne w korzystaniu z różnorodnych możliwości tych technologii. Jednak ich świadomość różnorodnych zagrożeń i braku bezpieczeństwa jest stosunkowo niska.

Dziś ludziom nie potrzebni są bliscy, czas zapełnia im przesiadywanie przed komputerem, telewizorem czy Internetem. Rodzice w pogoni za pieniądzem nie mają czasu na zabawy z dziećmi i dlatego pozwalają swoim pociechom na przesiadywanie przed szklanymi ekranami. A tak naprawdę to wszystko nie zastąpi prawdziwej miłości rodzica, tylko może ułatwić zagrożeniom wtargnąć się do życia młodego człowieka.

Tematyka zagrożeń powodowanych przez cyberprzestrzeń, a szczególnie uzależnień nie jest w wystarczającym stopniu nagłośniona. Dlatego świadomość społeczeństwa w tym zakresie jest bardzo niska. Przeciętny rodzic nie zdaje sobie sprawy, że np. telewizja, komputer, Internet czy telefon komórkowy, a także współczesne roboty mogą być źródłem uzależnienia (o czym świadczą rozmowy z nimi prowadzone podczas szkoleń). Rodzice (opiekunowie) oraz często nauczyciele nie posiadają odpowiedniej wiedzy w jaki sposób diagnozować uzależnienie od cyberprzestrzeni, a tym samym nie potrafią w prawidłowy sposób reagować w przypadku pojawienia się symptomów uzależnienia. Nie posiadają oni także podstawowej wiedzy na temat innych zagrożeń, jakie występują w cyberprzestrzeni. Lekarze nie zwracają uwagi na pewne choroby, które mogą być konsekwencją nieracjonalnego korzystania z narzędzi cyberprzestrzeni, jak również nie łączy się pewnych zachowań nie aprobowanych społecznie z zagrożeniami cyberprzestrzeni, których są one konsekwencją.

Przyczyny i skutki uzależnienia od komputera i Internetu, które określane jest także jako infoholizm są niezwykle złożone, wielorako warunkowane, gdyż zależą od wielu czynników, a skutki społeczno-pedagogiczne, dla poszczególnych środowisk są dramatyczne, czy nawet tragiczne. W porównaniu do wcześniejszych uzależnień od zachowań i używek ten proces jest wyjątkowo niebezpieczny ze względu na różnorodne następstwa dotyczące sfery psychicznej mającej określone implikacje w sferze wychowawczej, dydaktycznej, relacji z rodzicami i innymi osobami, w tym także kolegami szkolnymi, często rodzącymi przemoc i agresję.

Kolejnym aspektem zagrożeń w cyberświecie jest kwestia wkraczania robotów do codziennego życia człowieka. Powstaje nowy typ relacji człowiek-maszyna, w których należy jasno

zdefiniować rolę i miejsce każdego ogniwa tych powiązań. Nowość i mnogość zagadnień wynikających z otwarcia społeczeństwa na nowe technologie wymaga odpowiedzialności, a przede wszystkim znajomości zagrożeń. Dlatego dostrzega się konieczność przygotowania zwłaszcza młodego pokolenia do godnej egzystencji w świecie pełnym automatów i robotów. Młodzież i dzieci kształcone w szkołach powinny zostać wyposażone w wiedzę i umiejętności posługiwania się najnowszymi osiągnięciami techniki. Możliwe to będzie tylko dzięki odpowiedniej jakości kształcenia. Przed pedagogami postawiono wyzwanie umiejętnego wkomponowania w treści nauczania wszystkich tych zagadnień, aby w sposób ciekawy i przyjemny pokazać szanse i niebezpieczeństwa związane z wkraczaniem robotów do codziennego życia człowieka. Problem ten należy potraktować wieloaspektowo z uwagi na szeroką gamę zastosowania nowoczesnych technologii.

Należy zatem zwrócić uwagę, iż pod wpływem mediów i technologii, zmieniają się tradycyjne postacie zagrożeń wywołujące patologie społeczne (np. alkoholizm) i dysfunkcje oraz marginalizację rodziny (związane z wykluczeniem społecznym), a jednocześnie pojawiają się nowe, mający ścisły związek ze swoistością świata wirtualnego. W nim bowiem coraz częściej i dłużej przebywają nie tylko dzieci, ale i osoby dorosłe. Zarówno jedni, jak i drudzy uzależniają się od najnowszych technologii. Jednocześnie wspomniane technologie mogą być „doskonałym” narzędziem przestępczości teleinformatycznej, ale również stosowania różnorodnych tradycyjnych form przemocy i nowych ich odmian związanych z przebywaniem wszystkich pokoleń w świecie wirtualnym. Proces ten wywołuje określone konsekwencje społeczno-edukacyjne, dydaktyczne, etyczne, zdrowotne i prawne, także dla instytucji wychowawczych funkcjonujących w społeczności lokalnej.

Cyberprzestrzeń:

- nie jest mitem, a rzeczywistością;
- nowym i dynamicznym zjawiskiem;
- ma globalny zasięg, bez względu na miejsce i czas dostępu;
- oddziałuje na wszystkich, zwłaszcza dzieci;
- cechuje ją interaktywność;
- jest substytutem świata rzeczywistego;
- negatywne skutki przebywania w niej w znacznym stopniu wyprzedzają założenia edukacji i podejmowanych działań (m.in. profilaktyka, diagnoza, terapia).

ZAGROŻENIA ZWIĄZANE Z INTERNETEM

Do najważniejszych należą:

1. Rozpowszechnianie nielegalnych treści:

- a) pornograficznych,
- b) ofert sprzedaży pirackiego oprogramowania komputerowego oraz nagrań audio i video,
- c) ofert sprzedaży przedmiotów pochodzących z kradzieży lub przemytu,
- d) propagujących używanie narkotyków oraz wskazujące, gdzie można się w nie zaopatrzyć.

2. Nielegalne uzyskiwanie danych:

- a) phishing – to wyłudzenie poufnych informacji osobistych (np. haseł lub szczegółów karty kredytowej) przez podszywanie się pod godną zaufania osobę lub instytucję, której te informacje są pilnie potrzebne,
- b) pharming - bardziej niebezpieczna dla użytkownika oraz trudniejsza do wykrycia forma phishingu. Charakterystyczne dla pharmingu jest to, że nawet po wpisaniu prawidłowego adresu strony www, ofiara zostanie przekierowana na fałszywą (*choć mogącą wyglądać tak samo*) stronę www. Ma to na celu przejęcie wpisywanych przez użytkownika do zaufanych witryn haseł, numerów kart kredytowych i innych poufnych danych.

3. Włamanie sieciowe i zainfekowanie komputera programem wirusowym – otwieranie każdej przychodzącej poczty wraz z załącznikami, korzystanie z sieci P2P, używanie nośników danych tj., pendrive, dyskietka itp. - grozi ściągnięciem szkodliwego oprogramowania na komputer. Oprogramowanie to może wyrządzić wiele szkód np.:

- a) wykraść poufne dane, np. hasła, numery kont bankowych,
- b) uszkodzić dokumenty, programy lub system operacyjny,
- c) otworzyć komputer na włamania,
- d) spowolnić prędkość Internetu,
- e) utrudnić lub uprzykrzyć celowo pracę na komputerze,
- f) dodać złośliwy kod HTML do plików na serwerach FTP,
- g) zniszczyć drogie podzespoły naszego komputera,
- h) uczynić nasz komputer *komputerem zombie* - to znaczy, że będziemy należeć do sieci wyrządzającej szkody innym komputerom bez naszej wiedzy

Typy szkodliwego oprogramowania:

- a) wirus - zaraża inne pliki w celu rozpowszechnienia się bez zgody użytkownika.
- b) robak - rozmnażają się wyłącznie przez sieć, np. za pomocą poczty e-mail.
- c) koń trojański - maskuje się pod innymi plikami lub programami. Wykonuje w tle szkodliwe operacje, np. otwiera port, przez który może zostać dokonany atak.
- d) tylne drzwi (ang. backdoor) - umożliwiają intruzom administrowanie naszym systemem przez Internet - zazwyczaj podszywają się pod inne programy. Są to też luki w programach lub systemach operacyjnych stworzone celowo.
- e) program szpiegujący (ang. spyware) - śledzi czynności wykonywane na komputerze, gromadzi cenne informacje i wysyła je autorowi bez wiedzy użytkownika. Do cennych danych należą np. dane osobowe, hasła, numery kont, adresy e-mail, archiwa.
- f) exploit - umożliwia przejęcie kontroli nad komputerem lub serwisem internetowym, wykorzystując luki w programach, systemach operacyjnych, błędy w zabezpieczeniach.
- g) rootkit - pomaga we włamaniami do systemów informatycznych. Zagnieżdża się nawet w BIOS-ie na płycie głównej. Ukrywa niebezpieczne pliki i procesy, które umożliwiają utrzymanie kontroli nad systemem. Wykrycie rootkitów jest trudne, lecz większość programów antywirusowych radzi sobie z tym.
- h) keylogger - zapisuje wszystkie naciśnięcia klawiszy. W ten sposób nasze poufne dane, które wpisujemy, są przesyłane do niepowołań osób.
- i) dialer - wykonuje drogie połączenia przez inny numer dostępowy. Szkodzi tylko komputerom, które łączą się z Internetem przez modem telefoniczny lub cyfrowy ISDN. Najczęściej występuje na stronach erotycznych.

4. Kontakt z nieznanymi - wszelkiego rodzaju komunikatory, czaty umożliwiają na szybkie poznanie wielu ludzi, niekoniecznie uczciwych. Przez Internet łatwiej można zakamufłować swoje „prawdziwe” intencje, bo sieć zapewnia dosyć dużą anonimowość. Te elementy sprawiają, że Internet stał się dobrym narzędziem dla przestępców, osób reprezentujących sekty religijne oraz różnego rodzaju dewiantów, którzy mają ułatwione zadanie w nawiązywaniu nowych kontaktów w poszukiwaniu swoich potencjalnych ofiar.

5. Grooming czyli uwodzenie przez Internet

6. Infoholizm (sieciolizm) czyli uzależnienie od Internetu - niewielu ludzi zdaje sobie sprawę z tego, że komputer może uzależnić w taki sam sposób jak alkohol, praca czy narkotyki.

Osoby, u których stwierdzono uzależnienie od Internetu lub zagrożenie tym uzależnieniem, najczęściej spędzają czas na następujących formach rozrywki:

- a) Internet Relay Chat (IRC) – usługa służąca do porozumiewania się z innymi osobami korzystającymi, z Internetu. Jest to forma pisanej rozmowy.
- b) Gry online – specyfika gier online (sieciowych) polega na tym, iż naszym przeciwnikiem nie jest komputer, lecz żywy człowiek. Według niektórych badaczy tego zjawiska, poprzez tego typu gry narasta w graczach poziom agresji, który następnie jest rozładowywany w świecie realnym, na zwykłych ludziach.
- c) World Wide Web (WWW)
- d) Grupy dyskusyjne (newsgroups) i listy adresowe

7. Spam - niechciane lub niepotrzebne wiadomości elektroniczne. Najbardziej rozpowszechniony jest spam za pośrednictwem poczty elektronicznej. Istotą spamu jest rozsyłanie dużej ilości informacji o jednakowej treści do nieznanym sobie osób. Aby określić wiadomość mianem spamu, musi ona spełnić trzy następujące warunki jednocześnie:

- a) Treść wiadomości jest niezależna od tożsamości odbiorcy.
- b) Odbiorca nie wyraził uprzedniej, zamierzonej zgody na otrzymanie tej wiadomości.
- c) Treść wiadomości daje podstawę do przypuszczeń, iż nadawca wskutek jej wysłania może odnieść zyski nieproporcjonalne w stosunku do korzyści odbiorcy.

8. Wyłudzenia i oszustwa na aukcjach internetowych

9. Cyberbulling (cyberprzemoc) prześladowanie, zastraszanie, nękanie, wyśmiewanie innych osób z wykorzystaniem Internetu i narzędzi typu elektronicznego takich jak: SMS, e-mail, witryny internetowe, fora dyskusyjne w Internecie i inne.

10. Seksting , czyli przesyłanie swoich nagich zdjęć

INFOHOLIZM – NARKOTYK XXI WIEKU

Pojawiła się nowa generacja uzależnień, które wiążą się z korzystaniem z komputera i Internetu. Są one o tyle niebezpieczne, gdyż człowiek nie zauważa kiedy zostaje wplątany w sieć, z której trudno mu się wydostać. Problem ten staje się coraz poważniejszy i dotyka coraz częściej dzieci i młodzież.

Infoholizm – uzależnienie od komputera i Internetu = utrata kontroli nad swoim zachowaniem

Typy infoholizmu

- 1. Uzależnienie od związków wirtualnych**, czasami tłumaczone jako socjomania internetowa (*cyber-relationship addiction*) - jest to uzależnienie od internetowych kontaktów społecznych, nadmierne zaangażowanie w związki w sieci (wirtualne). Wyraża się poprzez udział w listach dyskusyjnych, IRC-u, oraz kontaktach przy pomocy poczty elektronicznej. Osoba chora nawiązuje nowe kontakty tylko i wyłącznie poprzez sieć, ma zachwiane relacje człowiek-człowiek w kontaktach poza siecią. Ludzie tacy potrafią godzinami „rozmawiać” z innymi użytkownikami Internetu, lecz mają trudności przy kontaktach osobistych, następuje też u takich osób zanik komunikacji niewerbalnej, nie potrafią odczytywać informacji nadawanych w tej płaszczyźnie, lub odczytują je błędnie. Osoby z tym zaburzeniem spotyka się głównie w tych formach kontaktu, które zapewniają synchroniczną komunikację.
- 2. Erotomania internetowa** (*cyberseksual addiction*) - polega głównie na oglądaniu filmów i zdjęć z materiałami erotycznymi i pornograficznymi, lub pogawędkach na chatach o tematyce seksualnej. Zaburzenie to można określić jako nałogowe używanie stron dotyczących seksu i pornografii. Często u jego podłoża leżą inne zaburzenia i dewiacje seksualne, takie jak pedofilia, wojeryzm, zoofilia, skrajny ekshibicjonizm i inne.
- 3. Uzależnienie od komputera** (*computer addiction*) - osoba chora nie musi w tym wypadku "być" w Sieci, wystarczy, iż spędza czas przy komputerze. Nie jest dla niej ważne to, co robi, czy pisze ważną pracę, czy gra w pasjansa. Liczy się tylko to, że komputer jest włączony a ona spędza przy nim czas. Najczęściej przejawia się w obsesyjnym graniu w gry komputerowe.
- 4. Uzależnienie od sieci** (*net compulsions*) - jest ono bardzo podobne do uzależnienia od komputera, lecz polega na pobytku w Internecie. Osoby takie są cały czas zalogowane do sieci i obserwują, co się tam dzieje. Obsesyjnie grają w sieci, uczestniczą w aukcjach etc. Uzależnienie to łączy w sobie wszystkie inne formy IAD.
- 5. Przeciążenie informacyjne** lub przeładowanie informacjami (*information overload*) - nałogowe surfowanie w sieci lub przeglądanie baz danych. Występuje przy natłoku informacji, na przykład przebywanie w wielu pokojach rozmów jednocześnie lub udział w wielu listach dyskusyjnych.

Fazy infoholizmu

I. Faza początkowa

1. Przebywanie w sieci sprawia przyjemność.
2. Wzrost ochoty na coraz częstsze przebywanie w sieci.

W fazie tej następuje utrata poczucia czasu.

II. Faza ostrzegawcza

1. Szukanie okazji do jak najczęstszego przebywania w sieci.
2. Rozładowanie napięcia poprzez sieć.
3. Próby korzystania z sieci w ukryciu.
4. Korzystanie z sieci przynosi ulgę.

Charakteryzuje ją brak chęci powrotu do rzeczywistości.

III. Faza krytyczna

1. Spadek innych zainteresowań niezwiązanych z siecią.
2. Zaniedbywanie wyglądu zewnętrznego.
3. Zaniedbywanie snu.
4. Nieregularne odżywianie się.
5. Silna potrzeba przebywania w sieci.
6. Stałe myślenie o tym, co dzieje się w sieci, o tym, co ostatnio robiliśmy podczas sesji.
7. Potrzeba zwiększania ilości czasu spędzanego w sieci.
8. Podejmowanie nieudanych prób ograniczenia czasu spędzanego w sieci.
9. Poczucie rozdrażnienia, poirytowania, złości, gdy coś lub ktoś zmusza nas do skrócenia czasu uczestnictwa w sieci lub uniemożliwia korzystanie z niej.
10. Zaniedbywanie nauki, pracy, rezygnacja ze spotkań towarzyskich, odkładanie na później pilnych zadań na rzecz korzystania z sieci.
11. Okłamywanie innych odnośnie ilości czasu spędzanego w sieci (zaniżanie faktycznej ilości godzin spędzanych przy komputerze).
12. Pojawienie się konfliktów rodzinnych w związku z komputerem.
13. Przeznaczanie coraz większej ilości pieniędzy na zakup sprzętu komputerowego, oprogramowania, akcesoriów czy książek i czasopism o tematyce komputerowej.

Następuje w niej utrata kontroli nad własnym zachowaniem.

IV. Faza przewlekła

1. Okresy długotrwałego przebywania w sieci.
2. Przebywanie w sieci w celu przeżywania silnych emocji.
3. Świat wirtualny staje się jedynym światem w życiu.
4. Rozpad więzi rodzinnych.
5. Degradacja zawodowa i społeczna.
6. Choroby somatyczne.
7. Lęki, psychozy.
8. Sięganie po inne środki zmieniające nastrój (alkohol, leki).
9. Poczucie bezsensu życia w świecie realnym.
10. Skrajne wyczerpanie organizmu.

Jej cechą jest właściwe uzależnienie.

Objawy uzależnienia

1. Potrzeba korzystania z komputera w coraz większym wymiarze czasowym.
2. Występowanie złego samopoczucia, drażliwości, pobudzenia psychoruchowego, lęku, depresji, przy braku możliwości korzystania z komputera (włącznie z zaistnieniem zespołu abstynenckiego).
3. Podejmowanie nieudanych prób zaprzestania użytkowania danego medium, jak również okłamywanie o rzeczywistym czasie poświęcanym na jego użytkowanie.
4. Doznawanie satysfakcji i poczucia wartości poprzez udział w grach i sesjach internetowych.
5. Ograniczenie innych zajęć, ucieczka od życia rzeczywistego.
6. Pochłonięcie myśli i wyobraźni przez prezentowane treści.
7. Zaniedbywanie nauki, pracy, rezygnacja ze spotkań rówieśniczych, odkładanie w czasie innych ważnych spraw na rzecz korzystania z komputera.

8. Pojawienie się konfliktów rodzinnych w związku z korzystaniem z komputera.
9. Przeznaczanie coraz większej ilości pieniędzy np. na zakup sprzętu komputerowego, oprogramowania, akcesoriów czy książek i czasopism o tematyce komputerowej.

Skutki uzależnień od mediów

Skutki uzależnień od mediów obejmują wszystkie sfery osobowości dzieci. Można je podzielić na kilka rodzajów:

- **fizyczne** (wady postawy – skrzywienia kręgosłupa, wady wzroku, uszkodzenia nerwów odpowiedzialnych za ruchy nadgarstka, dłoni),
- **psychiczne** (nerwice, lęki lub inne zmiany w układzie nerwowym, zatracanie poczucia realizmu, uzależnienia),
- **moralne** (łatwy i nie kontrolowany dostęp do informacji o treściach niepożądanych; negatywne postawy i zachowania),
- **społeczne** (anonimowość, wyizolowanie ze społeczności, przestępczość),
- **intelektualne** (bezkrytyczne zaufanie do możliwości jakie oferuje komputer).

CYBERPRZEMOC - CYBERBULLYING

CYBERPRZEMOC – (ang. **Cyberbullying**) jest to prześladowanie, zastraszanie, nękanie i wyśmiewanie innych osób za pomocą technologii informacyjnych i komunikacyjnych, takich jak:

- SMS i MMS,
- e-mail,
- witryny internetowe,
- fora dyskusyjne,
- blogi,
- komunikatory typu GG,
- czaty.

Formy cyberprzemocy

- nękanie, straszenie, szantażowanie z użyciem Sieci;
- włamania na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania kompromitujących wiadomości;
- rejestrowanie niechcianych filmów i zdjęć;
- tworzenie ośmieszających stron www;
- publikowanie w Internecie lub rozsyłanie przy użyciu telefonu komórkowego kompromitujących informacji, zdjęć;
- podszywanie się w sieci pod kogoś wbrew jego woli.

Prześladowanie przez Internet jest szczególnie niebezpieczne, ponieważ złośliwe, kompromitujące czy poniżające treści są w bardzo krótkim czasie rozpowszechniane i zazwyczaj pozostają w sieci **NA ZAWSZE**, jako kopie na wielu komputerach, nawet po ustaleniu i ukaraniu sprawcy.

Przyczyny cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

Przemoc w Internecie sprzyja poczuciu anonimowości i bezkarności sprawców oraz psychologiczną łatwość poniżania osoby, z którą trzeba się konfrontować twarzą w twarz. Każdy może sam tworzyć tożsamość internetową i sam ją dowolnie zmieniać. Tożsamość osobista jest zwykle czymś stosunkowo stałymi jest silnie uwarunkowana przez cechy fizyczne(m.in. płeć, wiek). Wirtualne konstrukcje tożsamościowe pozwalają na eksperymentowanie z licznymi wizerunkami siebie. Kontrola wyznaczona przez określoną rolę społeczną tutaj nie działa.

U dorosłych funkcjonuje przekonanie, że za wszystko odpowiada technologia. W rzeczywistości wszystko zależy od dziecka i jego opiekunów. Tylko dzieci osamotnione, spragnione zainteresowania i uczucia ze strony dorosłych, korzystające z technologii komputerowej stają się potencjalnymi ofiarami cyberprzemocy, wykorzystywania.

Powody dla których internetowi chuligani stosują przemoc:

- przeżywanie radości ze zwyciężania, wynikające na przykład z potrzeby potwierdzenia swojej pozycji w grupie, bądź zbudowania swego wizerunku,
- wyrównanie doznanych krzywd,
- odwet za doznane upokorzenia podejmowany dla odreagowania frustracji spowodowanych np. zakłóceniami funkcjonowania rodziny lub nieprawidłowościami funkcjonowania środowiska szkolnego czy rówieśniczego
- pozyskanie uwagi otoczenia, wołaniem o pomoc kierowaną do wszystkich, którzy o nich zapomnieli.

Jak rozpoznać, że dziecko jest prześladowane

Wśród objawów wynikających z cyberprzemocy występują zarówno objawy psychiczne, jak i emocjonalne .

Spośród **objawów emocjonalnych** występują najczęściej:

- wzrost napięcia emocjonalnego, niezdolność do rozluźnienia, tzw. zamrożony strach;
- skrywany płacz, niska samoocena, wycofanie, skłonność do izolacji;
- chroniczny smutek, depresja, natręctwa, zachowania kompulsywne;
- słaba kontrola emocji, impulsywność, zmienność nastroju

Do najbardziej charakterystycznych **objawów przemocy** należą:

- spadek poczucia kompetencji;
- wzrost agresywności wobec otoczenia;
- nieumiejętność nawiązywania kontaktów z rówieśnikami, nieufność wobec innych, trudności w tworzeniu więzi z innymi;
- zachowania autodestrukcyjne;

Skutki cyberprzemocy

Cyberprzemoc może się wydawać niewielkim problemem, ponieważ nie występują żadne objawy przemocy fizycznej. Trzeba jednak zauważyć, że psychika dziecka, czy nastolatka jest bardzo delikatna i takie akty przemocy mogą się silnie na niej odbić i powodować, między innymi:

- spadek samooceny,
- depresję,
- izolację od rówieśników,
- lęki,
- brak zaufania.

Gdy zauważysz, że dziecko:

- jest niespokojne, wycofane, nieobecne;
- ma silny lęk związany z tym, co zobaczyło w Internecie;
- przeżywa niepokój, bo nie ma dostępu do Internetu, nie może się z kimś skontaktować;
- ma objawy uzależnienia od komputera i/lub Internetu;

Zapytaj, „Co się stało? Opowiedz mi o tym.” Nie wpadaj w panikę, gdy przestraszy Cię to, co usłyszysz, gdy poczujesz, że nie wiesz, co zrobić. Spokojnie poproś o opowiedzenie tego, co się stało. Podziękuj za zaufanie. Zapewnij, że to dla Ciebie ważne i że zajmiesz się tą sytuacją.

Aspekty psychologiczne doświadczania cyberprzemocy

Psychologiczne aspekty cyberprzemocy wg Katarzyny Fenik.

Młodzi ludzie oceniają siebie według wartości nadanej przez grupę, której są członkami – klasę, forum, portal społecznościowy. Osoba wyśmiewana przez grupę lub przez znaczącego członka grupy przeżywa wstyd i upokorzenie. Czuje koncentrację uwagi na sobie – w czasie gdy atakują ją rówieśnicy, a także w sytuacji interwencji nauczycieli. Przeżywa to jako stygmatyzację i potwierdzenie bycia ofiarą – kimś słabym, samotnym, innym niż wszyscy. Doświadczenie przemocy rówieśniczej w życiu dziecka to nagromadzenie silnych, bardzo trudnych uczuć i myśli. Dziecko skrzywdzone w wyniku działań rówieśników odczuwa silną izolację od grupy, poczucie osamotnienia, niejednokrotnie rozpacz.

Grupa rówieśnicza, która jest w okresie adolescencji najważniejszą grupą odniesienia, krzywdzi. Ofiara czuje więc, że jest poza grupą. W takiej sytuacji często pojawia się chęć powstrzymania sprawcy, cofnięcia czasu, aby krzywdzenie nigdy nie miało miejsca. Dziecko przeżywa skrajne emocje, bo wie, że niemożliwe jest cofnięcie czasu – zawężenie sytuacyjne emocji dziecka często jest przyczyną myśli i prób samobójczych. Cyberprzemocy towarzyszy upublicznienie aktu nękania – w tej sytuacji ofiara ma potrzebę zniknięcia, schowania się.

Dziecko – jako sprawca cyberprzemocy:

Sprawcą cyberprzemocy często bywa osoba, która:

- a) ma niskie kompetencje społeczne – nie jest w stanie za pomocą sobie dostępnych, społecznie akceptowanych metod komunikacji zwrócić na siebie uwagę, której potrzebuje, i zrealizować ważnych dla siebie potrzeb,
- b) chce być dowartościowana przez grupę, zwrócić na siebie uwagę natychmiast – nie umie bowiem odraczać gratyfikacji. czuje się bezkarna i anonimowa – a więc swoją przewagę nad ofiarą. Ważnym aspektem stosowania cyberprzemocy jest też poczucie anonimowości w sieci, rozumiane przez sprawcę jako bezkarność

Jak dzieci wyrażają potrzeby związane z interwencją?

Potrzeby dzieci wyrażane przy zgłoszeniach dotyczących cyberprzemocy to zazwyczaj w przypadku ofiary – „cofnąć czas”, „jak najszybciej usunąć te treści”, a sprawcy – „jakoś to odkręcić”.

Warto pamiętać, że ofiara, sprawca, świadek potrzebują reakcji dorosłych na każde zachowanie o charakterze cyberprzemocy! Każde dziecko, które doświadczało cyberprzemocy – ofiara, sprawca i świadek potrzebują reakcji ze strony dorosłych. Muszą usłyszeć, że cyberprzemoc jest krzywdzeniem kogoś. Nie jest żartem działanie, które powoduje czyjeś cierpienie. Dorośli powinni także informować o konsekwencjach, które grożą sprawcom przemocy, oraz sugerować reakcje ze strony dzieci – świadków sytuacji.

Przeciwdziałanie cyberprzemocy

Dzieci za zwyczaj nie uświadamiają sobie jak krzywdzące mogą być działania podejmowane online, a ofiary cyberprzemocy pozostawione sam na sam z problemem często nie potrafią sobie z nim poradzić. Dlatego bardzo ważną rolę w przeciwdziałaniu cyberprzemocy pełni najbliższe otoczenie dziecka. Rodzice i nauczyciele powinni podejmować działania profilaktyczne oraz szybko interweniować w sytuacji gdy zachodzi podejrzenie, że dziecko jest ofiarą lub sprawcą przemocy w Sieci. Problem cyberprzemocy coraz częściej jest przedmiotem programów profilaktycznych i kampanii informacyjnych. W Polsce Fundacja Dzieci Niczyje realizuje od stycznia 2008 roku kompleksową akcję społeczną „Stop Cyberprzemocy”² w ramach której prezentowane są w mediach reklamy prasowe, telewizyjne i radiowe zwracające uwagę dorosłych na specyfikę i skalę problemu cyberprzemocy oraz rolę rodziców w zapewnieniu dziecku bezpieczeństwa w Sieci. Drugim ważnym elementem akcji jest propozycja edukacyjna adresowana do uczniów szkół gimnazjalnych. Ze strony www.dzieckowsieci.pl nauczyciele gimnazjalni mogą pobrać scenariusze lekcji oraz krotki film prezentujący przypadek cyberprzemocy z perspektywy ofiary, sprawcy oraz świadka.

Po prezentacji filmu nauczyciele prowadzą zajęcia z czynnym udziałem uczniów (dyskusja, praca w grupach) odwołując się do zaprezentowanej w filmie sytuacji oraz wypowiedzi jego bohaterów. Nauczyciele zwracają szczególną uwagę na specyfikę problemu przemocy rówieśniczej w sieci, sytuację ofiary, rolę świadków oraz możliwe konsekwencje dla sprawców cyberprzemocy. W ramach zajęć wypracowywane są zasady bezpiecznego korzystania z elektronicznych mediów. W celu przeciwdziałania problemowi cyberprzemocy i innym zagrożeniom związanym z korzystaniem przez dzieci z mediów elektronicznych oraz uzyskania pomocy możemy skorzystać z kilku możliwości. Pod adresem www.dyzurnet.pl możemy uzyskać bezpłatną pomoc. Funkcjonują także numery telefonu: 116111 - telefon zaufania dla dzieci i młodzieży i adres strony www.116111.pl oraz 800100100 - telefon dla rodziców i nauczycieli i adres strony <http://800100100.pl/>.

Akcja „Stop cyberprzemocy” realizowana jest w ramach kampanii „Dziecko w Sieci” oraz programu Komisji Europejskiej „Safer Internet” realizowanego w Polsce przez FDN

Materiał pobrany ze strony www.dzieckowsieci.pl

System reagowania w szkole na ujawnienie cyberprzemocy

(w opracowaniu Anna Borkowska, Dorota Macander)

Zapewnienie uczniom bezpieczeństwa w szkole jest ważnym elementem organizacji pracy każdej placówki oświatowej. Rolę szkoły, zadania dyrektora i nauczycieli w tym obszarze regulują przepisy prawa oświatowego, administracyjnego, cywilnego, karnego i pracy. Regulacje prawne w większości określają ogólne zasady zapewnienia bezpieczeństwa uczniów i odpowiedzialność prawną pracowników szkoły za ich przestrzeganie. Nie przedstawiają jednak systemu reagowania w konkretnych sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa uczniów, czy szczegółowych procedur postępowania. Opisywane w poprzednich rozdziałach zjawisko cyberprzemocy jest jednym z zagrożeń, o którym warto pamiętać, zdawać sobie sprawę z jego złożoności i możliwości wystąpienia. Pojawia się również potrzeba przygotowania i stosowania rozwiązań organizacyjnych w tym obszarze, uwzględniających potrzeby i realia szkolne. Ujawnienie zjawiska cyberprzemocy wymaga podjęcia w szkole konkretnych działań interwencyjnych.

Aby interwencja była skuteczna, warto zadbać o następujące sprawy:

1. Wprowadzić działania profilaktyczne w szkole – uświadamiające całej społeczności szkolnej (uczniom, rodzicom, nauczycielom i innym pracownikom szkoły) zasady korzystania i zagrożenia płynące z użytkowania różnych technologii komunikacyjnych.
2. Opracować procedurę reagowania w szkole na zjawisko cyberprzemocy.
3. Podejmować interwencję w każdym przypadku ujawnienia lub podejrzenia cyberprzemocy (procedura nie będzie wówczas tylko „martwym” zapisem w dokumentach szkolnych).

Proponowana procedura zawiera zasady postępowania pracowników szkoły w sytuacji ujawnienia cyberprzemocy. Jest podpowiedzią, jak i kiedy nauczyciel (dyrektor szkoły) powinien reagować wobec uczniów (ofiar, sprawców i świadków), o czym powinni dowiedzieć się rodzice.

Więcej w :

Biblioteka programu „Dziecko w Sieci” Fundacji Dzieci Niczyje **Jak reagować na cyberprzemoc.**

Poradnik dla szkół Wydanie II Łukasz Wojtasik (red.)

dzieckowsieci.fdn.pl ›

www.kuratorium.lodz.pl/

Zasady bezpiecznego korzystania z Internetu przez dzieci:

- Ustal ramy czasowe, w których dziecko może korzystać z Sieci.

- Uczul dziecko, by nie podawało w Internecie imienia i nazwiska, adresu zamieszkania, numeru telefonu itp. Powinno też chronić swój adres email i nie podawać go bez powodu w formularzach na stronach WWW oraz obcym osobom. W szczególności dziecko nie powinno wpisywać nigdzie poufnych danych, jeśli korzysta z Internetu w kafejce internetowej i innych miejscach publicznego dostępu do Sieci.
- żelazną zasadą powinno być nie otwieranie korespondencji pochodzącej z nieznanego źródła oraz wstrzemięźliwe nawiązywanie nowych kontaktów.
- zachowanie ostrożności przy pobieraniu programów z Internetu bądź korzystaniu z przenośnej pamięci czy CD-ROM-ów.
- Używajcie filtrów antyspamowych. Dostawca usług internetowych zazwyczaj oferuje usługę zablokowania spamu, którą należy aktywować w programie obsługującym Wasze konta e-mail.
- Spam prawie zawsze zawiera zaproszenia i załączniki. Pokażcie dzieciom, w jaki sposób można zablokować osobę wysyłającą spam, lub powiedzcie im, żeby zawsze kasowały podejrzane wiadomości bez ich otwierania.
- Dodajcie do Ulubionych (jedna z opcji w przeglądarce) adresy stron, na które Wasze dzieci wchodzi najczęściej. W ten sposób umożliwicie im przeglądanie ich ulubionych stron bez używania wyszukiwarki internetowej.
- Zapewnij bezpieczeństwo dziecku instalując program kontrolujące wyświetlanie stron i czas dostępu do Internetu.
- Umieście komputer w dużym pokoju, tak abyście mogli kontrolować aktywność dzieci w sieci.
- Budujcie zaufanie, tak aby Wasze dzieci wiedziały, że mogą z Wami porozmawiać, jeśli popełnią jakiś błąd, oraz że zawsze wspólnie spróbujecie znaleźć rozwiązanie! Uczymy się na błędach!
- Wasze dzieci powinny wiedzieć, że nie należy rozpowszechniać wiadomości, które mogą sprawić przykrość innym;
- Pomóżcie swoim dzieciom zrozumieć, jakie wiadomości i zachowanie może sprawić drugiej osobie przykrość i jak można temu zapobiec;
- Upewnijcie się, że dzieci wiedzą, jak można zablokować otrzymywanie e-maili od osób, które nie znajdują się na ich liście kontaktów;
- Zapisujcie obraźliwe wiadomości – być może będą stanowiły ważny dowód;
- Poznajcie środowisko Waszego dziecka – jego przyjaciół, ich rodziców, nauczycieli oraz kolegów i koleżanki z klasy;
- Zachęcajcie swoje dziecko do tego, aby było z Wami szczerze, nawet jeśli zachowa się bezmyślnie – każdy ma prawo do popełniania błędów, a razem jest łatwiej je naprawić! Upewnijcie się, że dziecko wie, że to nie z jego winy ktoś mu dokucza.
- Upewnijcie się, że korzystacie ze stron internetowych, z których legalnie można pobrać muzykę i filmy.
- Wyjaśnijcie dzieciom, jakie ryzyko niesie ze sobą pobieranie plików z sieci bez zachowania należytych środków ostrożności.
- Upewnijcie się, że Wasz komputer jest chroniony i że korzystacie z regularnie aktualizowanego oprogramowania antywirusowego.
- Nauczcie dzieci, że pliki internetowe, które chcą zapisać na twardym dysku, powinny być najpierw przeskanowane przez program antywirusowy.
- Określcie zasady dotyczące czasu, jaki dzieci mogą spędzać, grając w gry komputerowe.

- Obserwujcie, w co grają Wasze dzieci. Skoro pilnujecie ich podczas zabawy na podwórku, dlaczego nie robić tego, gdy grają w gry on-line?
- Porozmawiajcie o tematyce gry, w którą dziecko gra – sprawdźcie, czy ma ona walory poznawcze i edukacyjne.
- Ostrzeżcie dzieci, aby nie podawały swoich danych osobowych innym graczom.
- Ostrzeżcie dzieci, żeby nigdy nie spotykały się same z innymi graczami, a jeśli chcą pójść na takie spotkanie, któreś z Was powinno im towarzyszyć.
- Poproście dzieci, aby informowały Was o przypadkach przemocy w sieci, groźbach, wulgarnym języku używanym przez innych, lub innych nieodpowiednich treściach, które znajdują w Internecie.
- Nie pozwólcie, by Wasze dziecko grało w grę, która ma na nie zły wpływ. Możecie to zrobić, blokując dostęp do gry.
- Nie wyręczaj się komputerem w opiece nad dzieckiem. Rodzice często traktują telewizor jak opiekunkę dziecka. Nie jest to dobre, aczkolwiek treści w telewizji są w pewien sposób kontrolowane, natomiast w Internecie dziecko ma dostęp do wszelkich bulwersujących treści.
- Jeśli zauważysz szczególnie niebezpieczne strony lub inne jakieś niepokojące zdarzenia w Internecie, zgłoś to organizacjom zajmującym się ich zwalczaniem. Zwróć dziecku uwagę, że Internet nie jest anonimowy. Pamiętaj też, że dziecko może być nie tylko ofiarą ale również sprawcą cyberprzestępstwa (np. udostępniając innym piracką muzykę lub programy).

Sam w sobie Internet nie jest ani zły, ani dobry – jest po prostu narzędziem. Tylko odpowiednie korzystanie z niego może zapewnić brak szkodliwości dla naszego zdrowia i dla naszego komputera. Oczywiście nie mamy większego wpływu na to, co inni użytkownicy robią, na ich złe zamiary wobec nas, ale powinniśmy maksymalnie zabezpieczać się przed tego typu działaniami przez stosowanie programów antywirusowych. Brak zagrożeń w Internecie zależy tylko od jego użytkowników. To jak zostanie wykorzystany zależy przede wszystkim od nas.

KILKA SŁÓW O MŁODZIEŻY

ROZWÓJ NASTOLATKA W OKRESIE DOJRZEWANIA

Okres dojrzewania jest fazą rozwojową o ogromnym znaczeniu. To czas wielkich zmian, czasem trudnych i wprawiających nastolatków w zakłopotanie. Niektórym spośród nich tę podróż ku dorosłości ułatwić mogą rodzice, inni potrafiący ich zrozumieć dorośli, rówieśnicy o wspierającym nastawieniu oraz silny, wewnętrzny zmysł właściwego kierunku.

Pełne zrozumienie wartości okresu dojrzewania ułatwi także, odnotowanie wielu powszechnych mitów, które otaczają uczniów podczas tego etapu ich rozwoju. Na nieszczęście wiele z nich ma charakter negatywny. Są to obiegowe przekonania mówiące źle o nastolatkach, które mogą w nas zaowocować uprzedzeniami się wpływającymi na sposób, w jaki ich traktujemy.

Okres dojrzewania jest ekscytującą fazą rozwoju o ogromnym znaczeniu. Może być to okres obfitujący w stresy zarówno dla samego nastolatka, jak i dla dorosłego mającego z nim na co dzień do czynienia. To normalny okres w życiu każdego człowieka, dlatego też sugestie,

co do nienormalności kierowane do dojrzewającego nastolatka przez dorosłych, przyczyniają się tylko do tego, że jeszcze bardziej przejmują się sobą i wzrasta jego lęk przed przemianami, których doświadcza.

To, co młodzi ludzie robią, co dzieje się z nimi tu i teraz jest naprawdę ważne, wyznacza bowiem ich bieżące i przyszłe potrzeby, dalszy rozwój, a także ich stosunek do siebie samych. Ich ogromne zróżnicowanie w społeczeństwie powoduje, że stereotypy dotyczące trudnej młodzieży nie powinny być uogólniane na wszystkich nastolatków. Wynika stąd, że nastolatki są już zdolne do brania odpowiedzialności, podejmowania decyzji, myślenia na serio, uczestniczenia w poważnych rozmowach oraz starające się uchodzić za ludzi dorosłych, niezależnych i samowystarczalnych.

Zadania z okresu dojrzewania.

Zanim jednak nastolatek wkroczy w dorosłość musi „wykonać” pewną liczbę rozwojowych „zadań” z kilku różnych dziedzin. Oto one:

- **Dojrzałość fizyczna i płciowa** – Pojawiają się nowe odczucia w stosunkach z rówieśnikami i dorosłymi. Najważniejszym, podstawowym i uniwersalnym zadaniem jest dojrzewanie płciowe (seksualne). Jego znaczenie wynika z towarzyszącej dojrzewaniu fizycznemu i płciowemu zmiany oczekiwań ze strony innych, a także tych, jakie nastolatek ma wobec siebie. Okres dojrzewania fizycznego i płciowego zdominowany jest przez biologię. Charakteryzuje się ogólnym niechrępowaniem, wyrażającym się w nadmiernej reaktywności – drażliwość, niepokój ruchowy, nadęsanie, złość, zmienność nastroju i motywacji. Brak wiary w siebie, poczucie osamotnienia jest wyrazem anarchii życia psychicznego. Dziewczęta są skrępowane dojrzewaniem, do tego dochodzą docinki dzieciennych chłopców – stawianie się mężczyzną jest „dozwolone”, w przypadku dziewcząt dorośli martwią się ich życiem seksualnym i związanym z tym niechcianą ciężką. Dlatego chłopcy cieszą się swym „mężnieniem”, są pewniejsi siebie i bardziej odprężeni niż ich rówieśniczki. Gdy dojrzewanie jest opóźnione, dziewczęta stają się maskotkami, a u chłopców pojawia się lęk i często wchodzi w rolę błazna. Różnice związane z płcią związane są z tym, że dziewczęta dojrzewają szybciej i proces ten trwa krócej. Ta czasowa przewaga nad chłopcami (są od nich bardziej zorganizowane wewnętrznie, dojrzalsze społecznie) powoduje niejednokrotnie zbyt wygórowane oczekiwania, co do dalszego rozwoju dziewcząt oraz nadmiernie krytyczny stosunek do chłopców, zwłaszcza w szkole. Chłopcy instynktownie bronią się przed tak niesprawiedliwym porównywaniem i szukają potwierdzenia własnej wartości na różne – nie zawsze społecznie pożądane – sposoby. Ich dorastanie jest bardziej burzliwe – intensywniejszy skok rozwojowy i walka o społeczne uznanie na dwóch frontach: przeciw hegemonii dorosłych, i przeciw „lepszym” od nich dziewczynom.
- **Rozwój indywidualności** – W okresie poszukiwań odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące swej tożsamości (kim jestem, jakim jestem), upodobania nastolatków, ich zainteresowania, osobowość i stosunek do samego siebie umacniają się i sprawdzają. Powiększa się zdolność do logicznego, racjonalnego i kompleksowego rozumowania oraz, co ważniejsze, posługiwania się myśleniem abstrakcyjnym. Rozwój możliwości intelektualnych i powiększenie reaktywności uczuć powoduje wzrost krytycyzmu w postaci oceniania, rozważania, selekcjonowania informacji i wyłapywanie fałszu.

- Zwiększona odpowiedzialność – Tu zawierają się poszukiwania celu i sensu życia i wybór zawodu. Towarzyszy temu eksperymentowanie z szerszymi kręgami społeczeństwa, spotykanie się i poznawanie różnego rodzaju ludzi, uczestnictwo w niektórych aspektach dorosłego świata pracy. Dorastający młodzi ludzie mają ponadto potrzebę sprawdzania swych sił i wartości w roli odpowiedzialnych jednostek w społeczeństwie. Potrzebują także, by uznawano ich za osoby odpowiedzialne za podejmowane działania oraz wpływ, jaki mają na innych, bez ponoszenia ciężkich konsekwencji, gdy zdarzy im się porażka lub popełnią błąd.

- Odłączenie się i autonomia – To jest właśnie najtrudniejsze, zarówno dla dzieci, jak i dla rodziców. W tym czasie dziecko nie jest już dłużej dzieckiem, co wywołuje mieszaninę uczuć radości i strachu. Można się spodziewać buntu przeciwko władzy i konwenansom. Jako rodziców, waszą potrzebą jest bycie potrzebnym; ich potrzebą jako nastolatków jest nie potrzebować was. Jest to realny konflikt; doświadcza się go codziennie, gdy ci, których kochacie, stają się od was niezależni. Zarazem jednak nastolatki wciąż potrzebują dorosłych, by wyznaczali im granice. Między pragnieniem osiągnięcia niezależności, a niechęcią do rezygnacji z fizycznego i emocjonalnego bezpieczeństwa dzieciństwa, powstaje często napięcie. Jest to wewnętrzny konflikt pomiędzy potrzebą bycia dorosłym i samodzielnym, a pragnieniem zachowania przywilejów dziecka. Może on również wynikać ze zderzenia chęci wypróbowania nowo pojawiających się sił i umiejętności ze strachem przed samotnością, która mogła by przyjść wraz z uniezależnieniem się. Ważenie się tych potrzeb to dynamiczny proces stanowiący drogę, którą nastolatek dochodzi do zdrowego oderwania się od rodziców i pełnego usamodzielnienia się. Ważną rolę odgrywa w nim zarówno grupa rówieśnicza, jak i dorośli.

- Własna ocena wartości – Nastolatki kwestionują stare wartości i uczą się nowych. Często irytuje to dorosłych i powoduje ich obawy, choć poszukiwania te są normalne i konieczne.

- Pojawienie się nowych typów egocentryzmu – Istnieją dwa główne rodzaje egocentryzmu, które są typowe dla nastolatków, i z którymi muszą oni się zmagać. Pierwszy z nich to uczucie, że ciągle jestem jakby na scenie – wciąż ktoś się na mnie patrzy, słucha i ocenia. Towarzyszy temu silna koncentracja na sobie, która najbardziej jest widoczna w postaci zaabsorbowania własnym ciałem i jego fizycznymi zmianami.

Druga odmiana egocentryzmu to rodzaj psychologicznej samotności, w której nastolatek czuje, że „jest sam”, „nikt go nie rozumie” itp.. Składa się na nią także uczucie nieśmiertelności, bycia kimś niezwykłym, przybierające kształt silnego przekonania, że: „nigdy nie umrę”, „na pewno nie zajdę w ciążę”, „to niemożliwe żebym się uzależnił od narkotyków”, itp. Nastolatki mogą angażować się w ryzykowne aktywności, które w ich oczach symbolizują dojrzałość i są źródłem życiowego doświadczenia; buntują się też w ten sposób przeciwko autorytetom.

BIBLIOGRAFIA:

- **Biblioteka programu „Dziecko w Sieci” Fundacji Dzieci Niczyje** Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół Wydanie II Łukasz Wojtasik (red.)
- P. Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, [tłum.:] B. Nicewicz, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 146-149.
- B. Danowski, A. Krupińska, *Dziecko w sieci*, Gliwice 2007, s. 13.
- P. Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, [tłum.] B. Nicewicz, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 149.
- K. Pospiszyl, *Geneza pedofilii*, <http://www.stoppedofilom.pl/index.php?s=artykuly&id=9>, [dostęp: 05.05.2009].
- Anna Andrzejewska Józef Bednarek ZAGROŻENIA CYBERPRZESTRZENI ASPEKTY WYCHOWAWCZE I ZDROWOTNE *Materiały szkoleniowe dla nauczycieli i pedagogów* Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli "WOM" w Katowicach
- Leszek Albański – *Wybrane zagadnienie z patologii społecznej* Jelenia Góra 2010
- R. M., Kowalski, S. P. Limber., P. W. Agatson., *Cyberbullying. Bullying in the digital age*, Blackwell Publishing, Ltd., 2008.
- D. Lemish, *Dzieci i telewizja. Perspektywa globalna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- D. Olweus, *Mobbing. Fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać?* Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa, 2007.
- J. Pyżalski, *Cyberbullying – stare wino w nowej butelce*, w: L. Jakubowska-Malicka, A. Kobylarek M. Pryszmont-Ciesielska (red.) *Audiowizualność, Cyberprzesterzeń. Hipertekstualność. Ponowoczesne konteksty Edukacja*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław, 2009a.
- J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży. Różne wymiary zjawiska Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 2009b, 1 (26), 12-27.
- J. Pyżalski, *Cyberbullying w szkole – dlaczego tak łatwo przekracza się granice*, w: M. Baryluk, M. Wawrzak-Chodaczek (red.) *Wartości w komunikacji różnych grup społecznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2009c.
- J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wobec pokrzywdzonych – Inny jako ofiara agresji*, w: I.
- Chrzanowska, B. Jachimczak, D. Podgórska-Jachnik (Red.) *Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu. Trudy dorastania, trudy dorosłości*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi / Edukacyjna Grupa Projektowa, Łódź, 2009d.
- J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Gdańsk 2010 (w druku).
- S. Turansky, J. Miller, *Osiem sposobów skutecznego wychowania*, Edycja Św. Pawła, Wrocław 2008.
- Wallace P. (2005), *Psychologia Internetu*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Ł. Wojtasik, *Cyberprzemoc - charakterystyka zjawiska*, w: Ł. Wojtasik (red.) *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Fundacja Dzieci Niczyje. Wydanie II poprawione. Warszawa, 2009.
- *Zagrożenia w Internecie mgr Iwona Cieślik-Guła* www.sp14.brojek.com/side/arttykul_int.pdf
- spnasielsk.pl/dokumenty/obrazy/2011/03/komputery-internet.ppt

- [/www.doz.pl/czytelnia/a257-Dojrzewanie_-_trudny_czas_dla_mlodziezy_i_rodzicow](http://www.doz.pl/czytelnia/a257-Dojrzewanie_-_trudny_czas_dla_mlodziezy_i_rodzicow)

Ważne adresy internetowe:

www.dbi.pl

www.dyzurnet.pl

www.dzieckowsieci.pl

www.helpline.org.pl

www.sieciaki.pl

www.saferinternet.pl

LITERATURA:

- P.Schuhler; M. Vogelgesang “ Wyłącz zanim będzie za późno” wyd. WAM 2014
- A.Słysz; B.Arcimowicz „Przyjaciele w Internecie” GWP 2009
- Jędrzejko; A. Taper „ Dzieci a multimedia” Oficyna Wydawnicza ASPRA 2012